
**PILAR PRIETO
TERESA CABRÉ
MARIA DEL MAR VANRELL**

**L'ATLES INTERACTIU DE
L'ENTONACIÓ DEL CATALÀ I
EL TRAÇAT DE LES ISOGLOSSES
ENTONATIVES DEL CATALÀ***

1. INTRODUCCIÓ

L'any 2006 es va iniciar un projecte d'estudi i documentació de l'entonació del català mitjançant el desenvolupament d'un lloc web anomenat *Atles interactiu de l'entona-*

(*) Primer de tot, volem donar les gràcies als professors i investigadors externs que han participat i donat suport al projecte de l'*Atles* des dels seus inicis, i molt especialment a Jaume Corbera, Joan Julià, Ignasi Mascaró, Manuel Pérez-Saldanya, Joan Peytaví, Gemma Rigau i Luca Scala. El projecte de l'*Atles* ha estat possible gràcies a la col·laboració dels següents becaris d'investigació, que han participat en l'enregistrament i el tractament de les dades i el seu trasllat al web: Myriam Almarcha, Núria Argemí, Francesc Ballone, Joan Borràs-Comes, Roger Craviotto, Verònica Crespo-Sendra, Núria Gavaldà, Marianna Nadeu, Rafèu Sichel, Paolo Roseano i Francesc Torres-Tamarit. Volem expressar també el nostre agraïment a Joan Borràs-Comes per proporcionar-nos una maqueta per a la confecció dels mapes dialectals, a Verònica Crespo-Sendra pels seus comentaris sobre les interrogatives del valencià, a Mar Massanell i a Ignasi Mascaró pel seu ajut en la interpretació de la part dialectal i històrica dels resultats geoprosòdics i a Rafèu Sichel pel seu ajut amb les dades de l'occità. També volem agrair la participació de tots els informants de l'*Atles*, que hem llistat en la pàgina web del projecte. L'*Atles* ha rebut el finançament de la *Càtedra Alcover-Moll-Villangómez* (CAMV) durant els anys 2005-2009, de la *Generalitat de Catalunya* a través de l'ajut Euroregió 2007 i de l'ajut del Pla de Recerca de Catalunya: 2009 SGR-701, de la *Universitat Autònoma de Barcelona* a través d'un projecte d'innovació docent i del Ministerio de Ciencia e Innovación mitjançant els ajuts HUM2006-01758/FILO i FFI2009-07648/FILO. Finalment, el projecte ha rebut el suport institucional de la *Universitat Autònoma de Barcelona*, la *Universitat Pompeu Fabra* i l'*Institut d'Estudis Catalans*.

ció del català.¹ *L'Atlas*, que ja és una realitat acabada, té com a objectiu principal la presentació d'una sèrie de materials en àudio i en vídeo per a l'estudi de la prosòdia i l'entonació dels dialectes catalans, de tal manera que es pugui iniciar l'estudi sistemàtic de la diversitat geogràfica que presenta l'entonació catalana.

És ben sabut que la variació entonativa dialectal que presenta el català encara és poc coneguda. Si bé l'entonació dialectal ha cridat l'atenció d'alguns investigadors, els estudis existents representen les diferents àrees del domini lingüístic de manera molt desigual, tal i com han remarcat Veny (1986) i Recasens (1991). El dialecte central compta amb un cos descriptiu prou ampli (vg. els treballs monogràfics de Bonet 1984; Salcioli 1988b; Estebas-Vilaplana 2000; Astruc 2005; i els articles de Bonet 1986; Prieto 1995, 1997, 2001, 2002a, 2002b; Recasens 1977; Salcioli 1988a; Virgili i Blanquet 1971; Font 2007), mentre que les aportacions sobre els altres dialectes es redueixen a dos articles d'Ignasi Mascaró centrats en l'entonació del mallorquí i del menorquí (Mascaró i Pons 1986, 1987) i un monogràfic i articles sobre diferents dialectes del català (Prieto 2001; Payà & Vanrell 2005; Prieto & Pradilla 2002; Martínez-Celdrán *et alii* 2005; Vanrell 2006; Crespo-Sendra 2008; Martínez-Celdrán *et alii* 2008; Simonet 2008). Un dels objectius que han guiat el projecte ha estat el de dur a terme una descripció sistemàtica de l'entonació en les diverses varietats del domini català i investigar els seus patrons de variació. És important començar a perfilar el traçat de les isoglosses prosòdiques en el territori de parla catalana, isoglosses que es puguin comparar amb les isoglosses més conegudes, basades en processos segmentals.

En la primera part de l'article presentem els materials que es poden trobar en *l'Atlas interactiu de l'entonació del català* i, més concretament, la part de les *Frases* obtingudes a partir d'una enquesta de situacions. En la segona part presentem els primers resultats geoprosòdics obtinguts a partir de l'anàlisi de quatre tipus diferents de patrons entonatius (declaratives neutres, declaratives d'obvietat, preguntes informatives i preguntes confirmatòries), així com una comparació entre les isoglosses prosòdiques obtingudes a partir de patrons prosòdics i les isoglosses més conegudes, basades en patrons segmentals.

1. L'adreça del lloc web de *l'Atlas interactiu de l'entonació del català* és la següent: <<http://prosodia.upf.edu/atlesentonacio>>.

2. BREU EXPLICACIÓ DEL FUNCIONAMENT DE L'ATLES INTERACTIU DE L'ENTONACIÓ DEL CATALÀ

Com hem dit abans, l'*Atles interactiu de l'entonació del català* conté tota una sèrie de materials orals que pretenen servir de base per a un estudi més aprofundit de la prosòdia del català. A banda del mapa interactiu on l'usuari pot trobar totes les dades, aquest web també conté una pàgina de *Recursos sobre l'entonació catalana*, la *Proposta Cat-ToBI* per a l'etiquetatge prosòdic del català (amb un manual i exercicis d'autoaprenentatge), així com una eina de *Cerca* per a poder comparar les entonacions de diferents varietats geogràfiques (per a una presentació en detall de l'*Atles*, vg. Prieto, Cabré & Vanrell 2010).

Els materials s'organitzen tenint en compte les següents varietats geogràfiques del català: alguerès, balear, català central, català nord-occidental, català septentrional i valencià. A través del mapa del domini lingüístic català, l'usuari pot accedir de forma simple als diferents materials en àudio i vídeo. La figura 1 reproduïx el mapa dialectal de l'*Atles*, que conté enllaços directes a les 70 poblacions enquestades. Fent un clic sobre cadascuna de les localitats s'accedeix a un menú que permet a l'usuari accedir a diferents materials interactius.

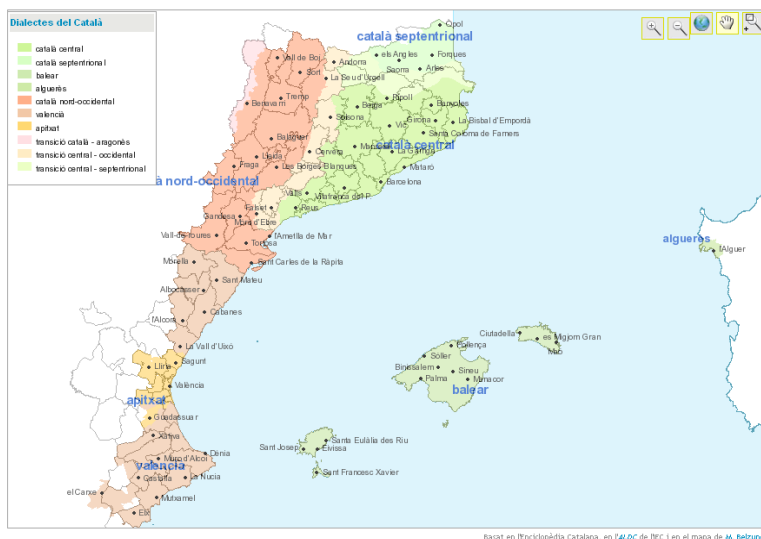

Figura 1. Mapa dialectal del web *Atles interactiu de l'entonació del català*, amb les poblacions enquestades

Pel que fa al contingut, dins de cada població triada es poden trobar tres tipus de materials diferenciats, que expliquem tot seguit: *Entrevista*, corpus de diàleg *Map Task* (o tasca dels mapes), tots dos materials de parla espontània, i *Frases* obtingudes a partir d'una enquesta de situacions.

Per a cada població representada s'ha dut a terme una *Entrevista* d'uns 10-15 minuts de durada, de la qual s'ha triat un fragment representatiu d'uns 3-4 minuts. Des de cada població es pot accedir a l'entrevista en format àudio i vídeo i a la transcripció ortogràfica corresponent. La majoria de vegades es tracta d'entrevistes amb un informant o grup d'informants que discuteixen sobre qüestions d'actualitat, fets relacionats amb la seva infantesa o joventut, etc. Normalment, la intervenció de l'entrevistador és mínima. Els informants havien de ser gent més gran de 60 anys ja que ens interessava cobrir la franja d'edat que no es cobria, per exemple, al material que podem trobar a l'apartat *Frases* o *Map Tasks*. Aquestes dades es poden visualitzar i escoltar lliurement i, a més, és possible descarregar-se el material en format vídeo o en format àudio.

En cada població també es van enregistrar un o dos *Map Tasks*. El *Map Task* és una tasca validada de col·laboració entre dos parlants dissenyada per afavorir la producció de diferents tipus de frases interrogatives (Anderson *et alii* 1991; Carletta *et alii* 1996). Cadascun dels participants té un mapa però només un hi té una ruta dibuixada que ha de ser reproduïda per l'altre amb l'ajut de preguntes sobre el lloc per on passa aquesta ruta. Per dificultar una mica més la tasca i obtenir més temps de parla i més espontaneïtat, els dos mapes no són exactament iguals.

Les dades de les *Frases* es van obtenir mitjançant l'enquesta de situacions, dissenyada seguint la categorització descriptiva establerta al capítol sobre «Entonació» de la *Gramàtica del català contemporani* (Prieto 2001, 2002). L'enquesta presenta a l'entrevistat una sèrie de situacions familiars i aconsegueix que aquest intervingui d'acord amb les situacions comunicatives de l'esmentada situació. Aquest mètode és especialment útil perquè permet obtenir un ventall ampli de contorns entonatius que és difícil que apareguin amb altres mètodes.

Cada enquesta ha estat adaptada per a cada dialecte per un parlant nadiu co-neixedor de les característiques lingüístiques específiques del dialecte. A continuació, us oferim un exemple d'una de les situacions que apareixen a l'enquesta en català central (a) i en alguerès (b):

- (a) Declarativa d'obvietat en català central
 - Ets amb una amiga i li expliques que la Maria, una amiga comuna, està embarassada. Ella et pregunta de qui està embarassada. Tu t'estranyes molt que ella no ho sàpiga perquè tothom sap que és del seu company, en Jaume. Què li dius?
 - Sí, dona, d'en Jaume!*
- (b) Declarativa d'obvietat en alguerès
 - Sés amb una amiga i li expliques que Maria, una amiga comuna, és prenyada. Ella te demana de qui és prenyada. Tu te meravilleges assai que ella no el sabi perquè tots saben que és del sou companyó, Esteve. Què li dius?
 - I no el saps que és Esteve?*

Mitjançant l'enquesta de situacions s'han obtingut uns 50 tipus de frases diferents per localitat, que inclouen oracions declaratives, interrogatives (interrogatives absolutes, parcials i reiteratives), precís i ordres, i vocatius, amb diferents matisos semàntics. Cada exemple d'entonació s'explica en una fitxa que inclou l'arxiu de so, la corba de freqüència fonamental (fo) i la transcripció fonètica (vg. figura 2) Els exemples també van acompanyats de la situació presentada a l'informant, la significació del contorn entonatiu i la descripció de la corba entonativa.

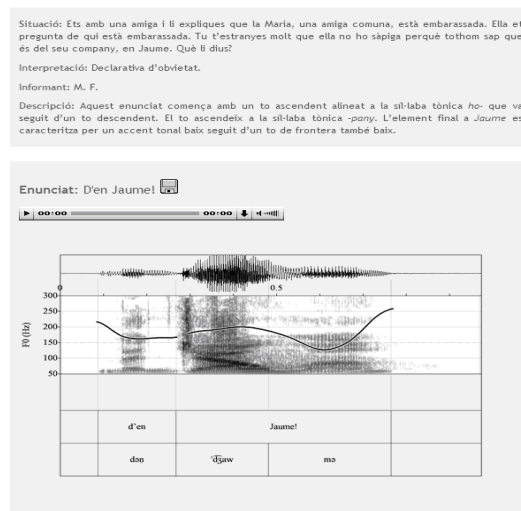

Figura 2. Fitxa que conté tota la informació referent a la frase declarativa d'obvietat «D'en Jaume!» (Girona)

Els materials de les *Frases* són els que emprarem per a l'anàlisi transversal dels contorns, tal i com expliquem en la secció 3.

3. LES ISOGLOSSES PROSÒDIQUES DEL CATALÀ

L'entonació, i molt especialment l'entonació dialectal, continua essent un dels aspectes prosòdics menys explorats de la nostra llengua. Malgrat comptar amb una sèrie d'estudis descriptius, la major part específics del dialecte central, encara no s'ha estudiat de forma sistemàtica la notable diversitat dialectal de l'entonació catalana. L'any 1916, en l'article «De l'entonació en els nostres dialectes», Pere Barnils constata l'interès de la variació melòdica dialectal (1916: 12), així com les dificultats que comportava aleshores la seva descripció:

Naturalment que les diferències augmenten i tenen llur màxim en ple domini dialectal. El valencià, per exemple, *Xè! que mo n'anem? o nèmoné?*, ondularà segurament d'una manera ben distinta que el seu corresponent català, mallorquí i rossellonès. Això, que podem deduir ja a priori, i confirmar-ho per la impressió auditiva que tenim de les converses hagudes amb els dialectants d'aquelles contrades, no podem fixar-ho gràficament com caldria per oferir-ho com a materials a la investigació filològica.

L'abandó que ha sofert l'estudi de l'entonació, tant en català com en altres llengües, es podria atribuir a dos esculls que dificulten considerablement el seu tractament sistemàtic. D'una banda, és difícil d'aplicar als contorns entonatius els mateixos criteris contrastius que utilitza la fonologia segmental, pel fet que en la decisió no hi entren oposicions lèxiques clares (per exemple, que *pal* i *mal* es diferenciïn pel primer fonema), sinó matisos semàntics i expressius que no són senzills de delimitar. D'altra banda, tenim el problema de la representació tonal, és a dir, l'acceptació d'un sistema de transcripció que sigui prou global, senzill i que faci les distincions lingüísticament rellevants. Amb relació a aquesta darrera qüestió, últimament s'estan esmerçant esforços en la creació d'un sistema ToBI (*Tones and Break Indices*), basat en el model autosegmental. Així, el *Grup d'Estudis de Prosòdia* treballa en la proposta de transcripció entonativa per al català: *Cat_ToBI* (Prieto & Vanrell 2007; Prieto *et alii* 2009; Prieto, en premsa), presentada a la comunitat científica en el marc del *Workshop on Transcription of Intonation in the Ibero-Romance Languages (PaPI 2007, Braga)*. La proposta conté l'inventari d'accents tonals i d'accents de frontera, a més

de les possibles combinacions d'aquests accents, amb la interpretació associada, tot això acompanyat de la descripció de corbes melòdiques procedents de les diferents zones dialectals del català, i amb la possibilitat d'escoltar l'enunciat. Actualment, la proposta s'ha incorporat al web principal del ToBI, a la Universitat d'Ohio, amb la voluntat de difondre els resultats entre altres lingüistes (vg. nota 2). El *Grup d'Estudis de Prosòdia* també ha desenvolupat, recentment, una eina interessant i necessària per a l'anotació prosòdica de corpus en català que conté informació prosòdica, fonètica i entonativa. Aquesta eina, en forma de lloc web,² conté materials de pràctica del sistema de transcripció Cat_ToBI amb exemples de frases etiquetades i també exercicis per a aprendre a etiquetar. L'objectiu principal és que sigui una eina pràctica per a aprendre a etiquetar prosòdicament diferents tipus de parla del català.

En aquesta secció presentarem l'anàlisi de la variació entonativa trobada en els següents tipus de frases a tots els punts d'enquesta de l'*Atles*:

- (a) les oracions **declaratives neutres**;
- (b) les oracions **declaratives amb matís d'obvietat**;
- (c) les **interrogatives absolutes informatives**, o interrogatives que demanen informació;
- (d) les **interrogatives absolutes confirmatòries**, o interrogatives que demanen confirmació.

Les etiquetes Cat_ToBI que emprarem per transcriure l'entonació d'aquestes frases en diferents dialectes seran les que es mostren a la figura 3. Aquestes configuracions tonals representen els moviments entonatius que es poden observar en la part final de la frase (o configuració tonal nuclear). Per exemple, la configuració tonal L* HH% s'interpreta com un moviment tonal baix (L*) associat a la síl·laba accentuada, seguida d'un moviment tonal alt (HH%) associat a les síl·labes posttòniques. La configuració tonal H+L* L%, en canvi, transcriu un moviment tonal descendent associat a la tònica final (H+L*) seguit d'un to baix associat al final del domini prosòdic (per a una explicació més detallada de la notació d'etiquetatge Cat_ToBI, vegeu Prieto *et alii* 2009 i Prieto, en premsa).³

2. El lloc web dels materials de pràctica del Cat_ToBI és el següent: <http://prosodia.upf.edu/cat_tobi/en/>.

3. Per a sentir exemples de frases que exemplifiquin aquestes etiquetes Cat_ToBI, el lector pot accedir als materials web del Cat_ToBI: <http://prosodia.upf.edu/cat_tobi/en/>.

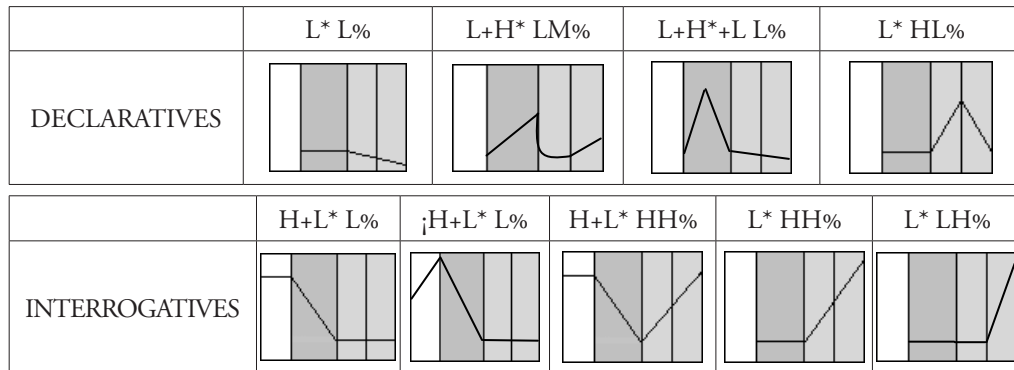

Figura 3. Configuracions tonals Cat_ToBI emprades per a l'anàlisi de les frases d'aquest article

3.1 LES ORACIONS DECLARATIVES NEUTRES

El propòsit del parlant en emetre aquestes oracions és purament informatiu i la seva posició respecte al contingut del missatge és d'imparcialitat. Un dels trets entonatius més característics d'aquest tipus d'oracions és la cadència descendent final, que és la que confereix el sentit de finalitat a l'oració. La figura 4 mostra dos exemples de declarativa neutra en català central i en nord-occidental. En tots dos casos es tracta d'una corba melòdica que comença en un nivell mig de la tessitura del parlant, puja durant la primera síl·laba tònica i tot seguit es produeix una davallada progressiva del to durant el cos central i terminal de l'oració. Aquesta cadència descendent constitueix un dels trets més característics de l'entonació declarativa. La darrera síl·laba tònica, percebuda com la més prominent de l'oració, es correspon amb un moviment descendent d'un pendent pronunciat. Després de la darrera síl·laba accentuada, el to continua baixant progressivament al llarg de les síl·labes posttòniques fins al mínim tonal del parlant, on sol arribar a la fi de l'enunciat.

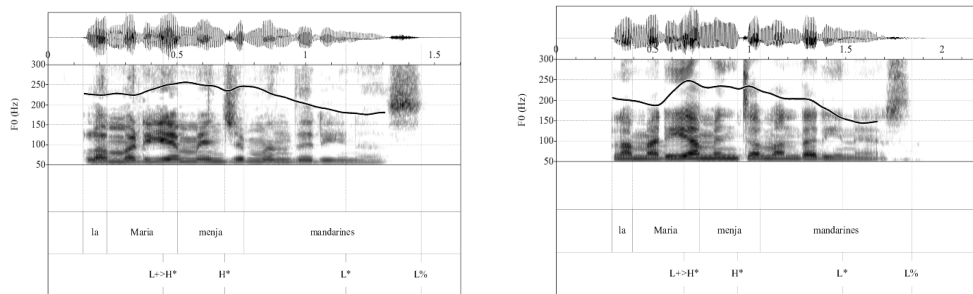

Figura 4. Transcripció ortogràfica, tonal, oscil·lograma i contorn d'fo de l'oració declarativa *La Maria menja mandarines* produïda per una parlant de català central de Santa Coloma de Farners (esquerra) i per una parlant de nord-occidental de Falset (dreta)

Podem observar que hi ha una petita diferència en la realització fonètica del moviment descendent final. Tal com apunta Simonet (2009), algunes varietats conservadores del català, com el mallorquí, mostren un moviment descendent més pronunciat que altres varietats.

A la major part del domini lingüístic català, hi trobem el mateix patró entonatiu per a les frases declaratives (vg. figura 4). A la figura 5 podem observar que s'ha trobat aquest patró en totes les 70 localitats enquestades del domini lingüístic català. Fem notar que les fronteres marcades al mapa no es corresponen amb fronteres comarcals reals, sinó que són línies equidistants entre els diferents punts d'enquesta traçades automàticament. El patró declaratiu el transcrivim utilitzant la configuració final L* L%. Tot i que hem observat petites diferències de grau en el pendent del moviment descendent final en algunes varietats dialectals, considerem que són variacions de tipus fonètic:

Figura 5. Mapa en què apareixen els resultats obtinguts a l'Atlas per a les frases declaratives del tipus *La Maria menja mandarines*

3.2 LES ORACIONS DECLARATIVES D'OBVIETAT

Les frases declaratives amb matís d'obvietat s'expressen utilitzant un contorn entonatiu diferent del de les frases declaratives neutres. A l'Atlas, les declaratives amb matís d'obvietat s'han obtingut mitjançant el següent context:

—Ets amb una amiga i li expliques que la Maria, una amiga comuna, està embarassada. Ella et pregunta de qui està embarassada. Tu t'estranyes molt que ella no ho sàpiga perquè tothom sap que és del seu company, en Jaume. Què li dius?
 —Sí, dona, d'en Jaume!

La figura 6 mostra dos casos de contorns entonatius que expressen obvietat, l'un produït per una parlant de Girona (el Gironès, català central) i l'altre produït per una parlant de Pollença (Mallorca, balear). La síl·laba final es pronuncia sempre amb un to alt. Després d'aquest to alt es produeix una inflexió descendent-ascendent final que s'alinea amb les síl·labes posttòniques. El to mig final, que transcrivim mitjançant l'etiqueta L+H* LM% en el model autosegmental, és el que diferencia el sentit d'obvietat del sentit declaratiu neutre

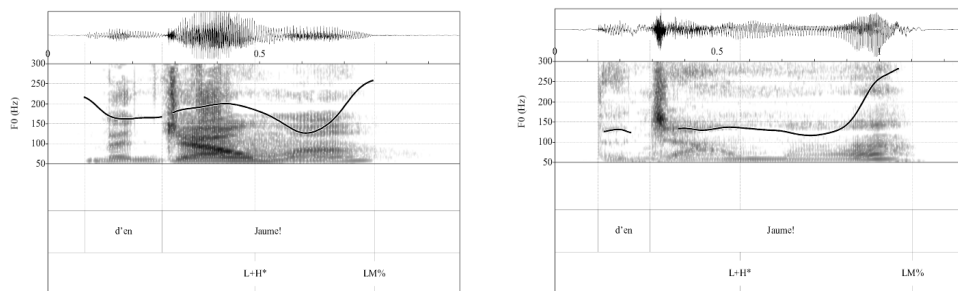

Figura 6. Transcripció ortogràfica, tonal, oscil·lograma i contorn d'fo de l'oració declarativa *D'en Jaume!* produïda per una parlant de català central (Girona) i per una parlant de mallorquí (Pollença)

El següent mapa de la figura 7 cartografia els resultats de la frase declarativa d'obvietat. Com passava amb del patró melòdic declaratiu, la major part del domini lingüístic català comparteix un patró general per a expressar l'obvietat; és el patró L+H* LM% que apareix en gris fosc. Per altra banda, quatre poblacions aïllades han produït els exemples amb un L* HL%, que és un contorn d'obvietat però amb un matís més categòric. Aquesta diferència no és prou notòria ni general per a ser considerada dialectal, sinó més aviat atribuïble al tipus de contorn que ha seleccionat l'enquestat a l'hora de respondre davant la situació. En canvi, considerem com a diferència dialectal la realització del contorn d'obvietat en alguerès, que es fa mitjançant un patró ascendent molt marcat a la tònica (el L+H*+L) seguit d'un moviment descendent.

Figura 7. Mapa en què apareixen cartografiats els resultats obtinguts a l'Atlas per a les declaratives amb matís d'obvietat del tipus *Sí, home, d'en Jaume!* (vg. la Figura 3 per a la interpretació de les etiquetes tonals)

Així doncs, tant el patró entonatiu de la declarativa neutra com el de la declarativa d'obvietat són força generals en tot el domini lingüístic i no mostren gaire variació dialectal (llevat del contorn d'obvietat en alguerès). Ara passarem a analitzar dos tipus de contorns entonatius que sí que mostren una gran diversitat dialectal.

3.2 LES ORACIONS INTERROGATIVES ABSOLUTES INFORMATIVES

Les *preguntes absolutes informatives*, o les que fa el parlant quan no sap la resposta, són segurament el tipus d'oració en què trobem més variació interdialectal (per exemple, en una frase com ara *Tenen mandarines?*). L'entonació d'aquestes oracions ha estat analitzada en una gran varietat de dialectes, com ara en català central (Bonet 1984; Salcioli 1988a; Prieto 2002a, 2002b), en mallorquí i en menorquí (Mascaró i Pons 1986, 1987; Vanrell 2006; Vanrell *et alii* 2010), en tortosí (Prieto & Pradilla 2002), en valencià (Crespo-Sendra 2008), i comparant diversos dialectes (Prieto 2001; Martínez-Celdrán *et alii* 2005; Prieto & Rigau 2007).

A grans trets, els dialectes catalans mostren dos grans tipus de patrons entonatius per a les interrogatives absolutes, que s'han anomenat patrons ascendents i descendents. La figura 8 exemplifica els dos tipus de patrons. La figura de l'esquerra exemplifica el patró descendent amb un exemple de l'Alguer. El català de l'Alguer presenta una entonació que també trobem en bona part del català nord-occidental i el català de les Illes Balears: un moviment descendent associat a la síl·laba nuclear (o la síl·laba final accentuada) seguit d'una cua també descendent alineada amb les síl·labes postnuclears (vg. Vanrell 2006, per al mallorquí). Per altra banda, el contorn de la dreta, produït per una parlant de Dénia (la Marina Alta, valencià), exemplifica el contorn ascendent que es caracteritza per la presència d'un to baix associat a la síl·laba tònica, seguit d'un to alt associat amb les síl·labes posttòniques.

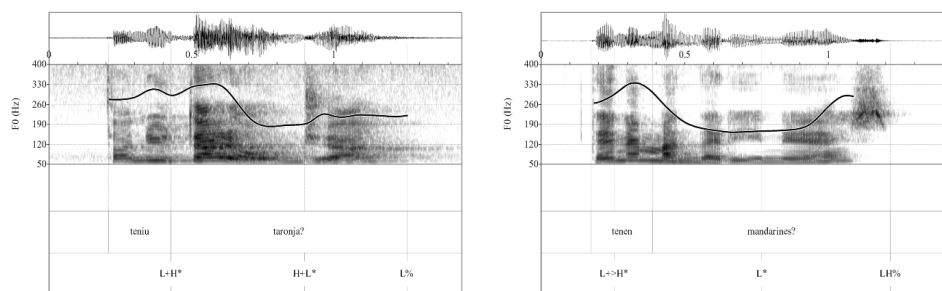

Figura 8. Transcripció ortogràfica, tonal, oscil·lograma i contorn d'fo de la interrogativa absoluta informativa *Teniu taronja?* produïda per una parlant d'alguerès (esquerra) i *Tenen mandarines?* produïda per una parlant de valencià de Dénia (dreta)

A l'*Atlas* hi ha recollides interrogatives informatives de les 70 localitats que hi apareixen. La situació emprada per a obtenir aquest tipus de frase era la següent:

- Entres a una botiga on no havies entrat mai i demanes si tenen mandarines.
- *(Que) teniu mandarines?*

A la figura 9 podeu observar quins són els patrons de pregunta informativa que s'han trobat en les 70 localitats del domini lingüístic català. Com podem observar en el mapa, trobem dos tipus de patrons per a les interrogatives que demanen informació: *a)* un patró descendent (color gris fosc al mapa) i *b)* un patró ascendent (color gris pàl·lid al mapa). Els colors tramats indiquen les variacions tonals que es poden afegir a aquest contorn bàsic ascendent o descendent. Per exemple: en el català de Mallorca trobem una entonació descendent associada a la síl·laba nuclear (color gris fosc), però, a més, és característic d'aquest dialecte que la síl·laba pretònica es realitzi en un to extra alt, marcat mitjançant una trama de color negre.

Al mapa de la figura 9 trobem la gran partició dialectal entre els dialectes que fan la interrogativa informativa descendent, que són el nord-occidental, el mallorquí, l'alguerès, i també part del central, i els que la fan predominantment ascendent (rossellonès, septentrional, central i valencià).

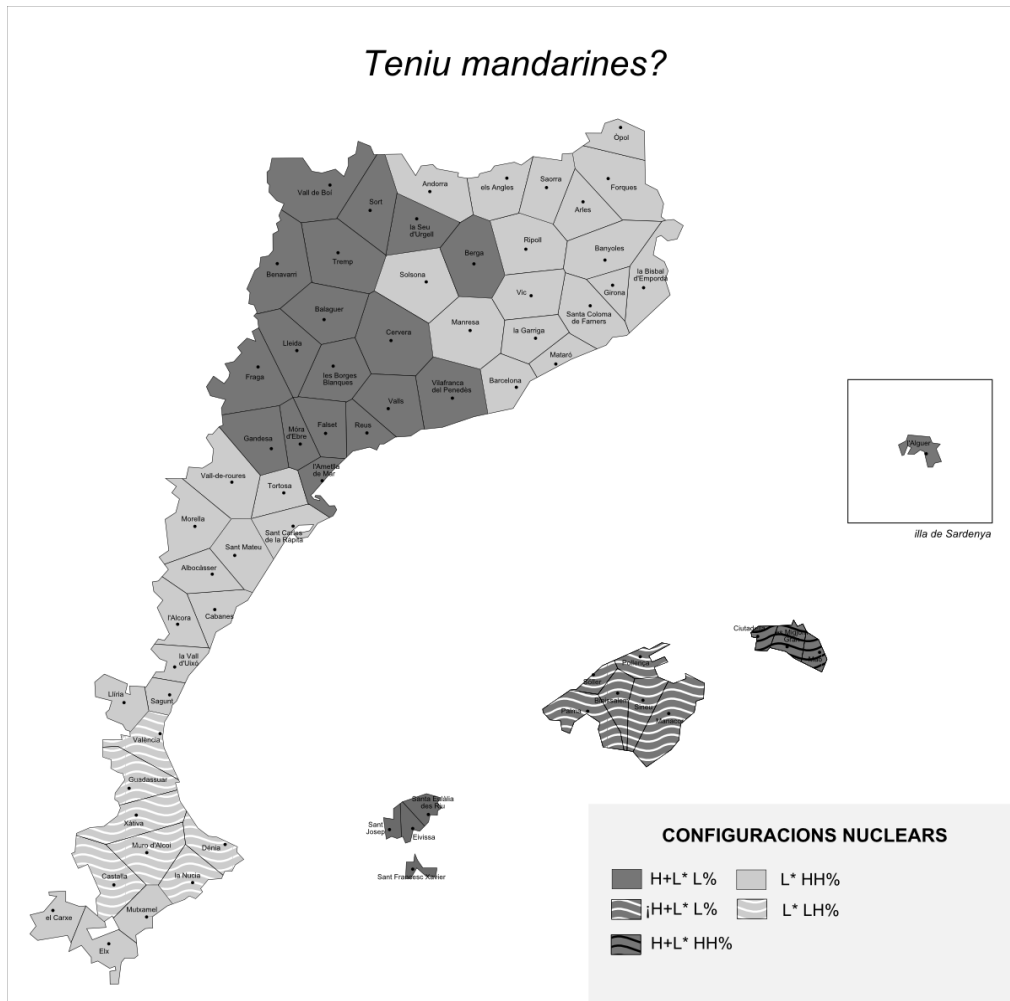

Figura 9. Mapa en què apareixen els resultats obtinguts a l'Atles per a les interrogatives que demanen informació del tipus *Teniu mandarines?* (vg. la figura 3 per a la interpretació de les etiquetes tonals)

La figura 10 il·lustra la diferència entonativa marcada amb tres tipus de contorns descendents marcats en gris fosc (llis, tramat en negre i tramat en blanc). Així, el català nord-occidental i el central meridional fan servir la primera, el mallorquí i l'alguerès la segona, i el menorquí la tercera.

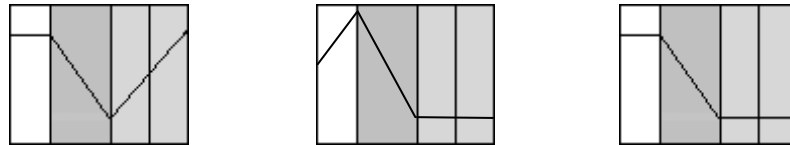

Figura 10. Esquema dels diferents contorns entonatius que trobem com a variacions del contorn descendent: contorn descendent (esquerra), contorn descendent amb la pretònica realitzada en un to extra alt (centre) i contorn descendent-ascendent (dreta)

Els tres contorns entonatius de la figura 10 es poden convertir clarament en dos patrons entonatius diferenciats, un de descendent adoptat pels dialectes nord-occidental, part del central, mallorquí i alguerès, i un altre de descendent-ascendent adoptat pel rossellonès, septentrional, central i valencià.

Encara que no tenim evidència empírica que demostrï com han evolucionat aquests patrons entonatius, plantejem la hipòtesi que el patró descendent reflecteix una entonació històricament comuna a tots els dialectes i compartida per les interrogatives informatives i les interrogatives confirmatòries.

Com hem vist a la figura 9, la partició geogràfica dels patrons entonatius de les interrogatives informatives no es correspon amb la partició dels dialectes catalans en els blocs clàssics de català oriental i català occidental (Veny 1986; Massanell & Veny 2002, entre d'altres). Des d'una perspectiva diacrònica, la diferència entre el català occidental i l'oriental radica sobretot en el fet que el català occidental es manté força fidel al vocalisme àton del català preliterari i conserva la distinció entre *a* i *e* àtones i entre *o* i *u* àtones, mentre que en català oriental es van produir una sèrie de canvis que van dur a la neutralització de les vocals àtones *a* i *e* en [ə] i de *o* i *u* en [u] (Massanell & Veny 2002: 59). En canvi, el vocalisme del mallorquí és asimètric perquè, a diferència del que passa en català central, rossellonès, a Menorca, a Eivissa i a l'Alguer, en el cas de Mallorca es manté la distinció entre *o* i *u* àtones. Segons Massanell i Veny (2002), «el vocalisme del mallorquí reflecteix la situació del català de l'est del Principat en el tombant del segle XIV al XV. En qualsevol cas, representa un estadi lingüístic en què el català oriental ja s'havia distanciat significativament de l'occidental, que mai no ha conegut aquest vocalisme asimètric del mallorquí.» El balear, a més, té com a trets més identificadors la vocal neutra tònica i l'article salat, que se sap per la documentació medieval que havien estat generals en el català oriental peninsular, d'on van anar desapareixent.

Tot i que la major part dels dialectes que utilitzen el patró descendent en les interrogatives informatives es consideren dialectes conservadors, la hipòtesi que proposem segons la qual el patró entonatiu descendent és històricament anterior no es basa en la divisió entre dialectes conservadors i dialectes innovadors perquè no es pot comparar l'evolució de l'entonació des del llatí vulgar com es fa amb els processos fonològics, morfològics i sintàctics. A més, dins el bloc occidental se sol considerar el valencià com a més conservador perquè hi trobem el manteniment dels grups finals de nasal o líquida més oclusiva, o el manteniment de la labiodental sonora, absents en nord-occidental (Massanell & Veny 2002). Deixant de banda el fet que la caracterització dels dialectes com a més conservadors o més innovadors és genèrica i es basa en les isoglosses més representatives, la jerarquia pel que fa a conservadorisme no es manté sempre igual, és a dir, que els dialectes anomenats conservadors poden tenir trets innovadors i viceversa.

En canvi sí que podem aportar alguns indicis que, degudament estudiats, poden constituir arguments més consistents a favor de la nostra hipòtesi. No estem oferint resultats conclusius, més aviat pretenem obrir una línia d'investigació per al futur. Un fet important és que la major part del domini lingüístic presenta actualment un contorn descendent a les preguntes informatives, que apareix tant en la zona del nord-occidental, tortosí, mallorquí, menorquí i alguerès. Les zones on es produeix la pregunta informativa de tipus ascendent són el rossellonès, el central, el central septentrional i el valencià, zones en les quals el català ha tingut un extens contacte amb llengües que presenten un patró entonatiu ascendent per a les interrogatives informatives. Així, tant el castellà com l'occità mostren el mateix patró entonatiu ascendent de les zones dialectals veïnes de parla catalana (vg. Prieto & Sichel 2007, per a l'occità; Navarro Tomás 1944, per al castellà peninsular). D'altra banda, i com veurem a l'apartat següent, les interrogatives confirmatòries mostren un patró descendent en gairebé tot domini lingüístic, cosa que ens permet de pensar en un patró descendent general per a totes les interrogatives anterior històricament en què l'altura de la posició pretònica diferenciava els dos tipus de pregunta.

3.3 LES ORACIONS INTERROGATIVES CONFIRMATÒRIES

Com és ben sabut, existeix una distinció clara entre les *interrogatives informatives* i les *interrogatives confirmatòries* (Escandell-Vidal 1993; Prieto 2002b; Vanrell

et alii 2010). Mitjançant les interrogatives confirmatòries, el parlant mostra alguna pressuposició o hipòtesi sobre quina serà la resposta. En anglès, aquests dos tipus d'interrogatives tenen patrons sintàctics diferents. Així, mentre les interrogatives que demanen informació es caracteritzen per la inversió del subjecte i la presència d'un auxiliar (*Did Jim leave early?*), les interrogatives que demanen confirmació tendeixen a presentar sintaxi declarativa (*Jim left early?*). Com que en català i altres llengües romàniques aquests dos tipus d'interrogatives no són sintàcticament diferents, la decisió sobre l'estatus informatiu d'una determinada pregunta rau en l'entonació. L'entonació, doncs, és capaç de disambiguar dos tipus d'interrogatives diferents en llengües en què la sintaxi no hi té un paper tan fonamental, fet que s'ha demostrat en llengües romàniques com l'italià de Bari (Grice & Savino 1993, 2007a, 2007b) o el portuguès europeu (Santos & Mata 2008).

L'article de Vanrell *et alii* (2010) analitza els patrons entonatius de les interrogatives absolutes informatives i les confirmatòries del català de les Illes Balears i del català central obtinguts mitjançant una enquesta de situacions. Els resultats de l'anàlisi d'aquestes dades va demostrar que diferents dialectes tenen estratègies diferents per a marcar la diferència entre interrogatives absolutes informatives i confirmatòries. Així, hi ha dialectes com el català central que marquen la distinció entre un i altre tipus d'interrogativa mitjançant l'ús de configuracions tonals diferents, és a dir, emprant una distinció entre contorns ascendents per a les preguntes informatives i descendents per a les preguntes confirmatòries; altres, com el mallorquí i el menorquí, tenen com a índex d'aquest contrast la diferència d'altura en la síl·laba prenuclear; i altres, com l'eivissenc i el formenterer, utilitzen les dues estratègies, tenen un doble contrast: en un, utilitzen tons de frontera diferents, i, en l'altre, una major o menor altura tonal de la síl·laba pretònica. Els experiments de percepció confirmen aquesta hipòtesi (vg. el capítol de Vanrell *et alii* en aquest volum).

La figura II mostra el contrast entre el contorn de pregunta informativa (esquerra) i el de pregunta confirmatòria (dreta) en mallorquí. Observeu que en les preguntes confirmatòries l'altura de la síl·laba pretònica final no es realitza en un to extra alt sinó en un to simplement alt. Si comparem l'altura d'una interrogativa informativa amb una interrogativa confirmatòria realitzada per la mateixa parlant mallorquina, comprovarem que la diferència entre el to de la pretònica en la interrogativa informativa i el to de la pretònica en la interrogativa confirmatòria és de 7,2 semitons, que es correspon amb la distància que hi ha entre la nota «do» i la nota «la» en notació musical.

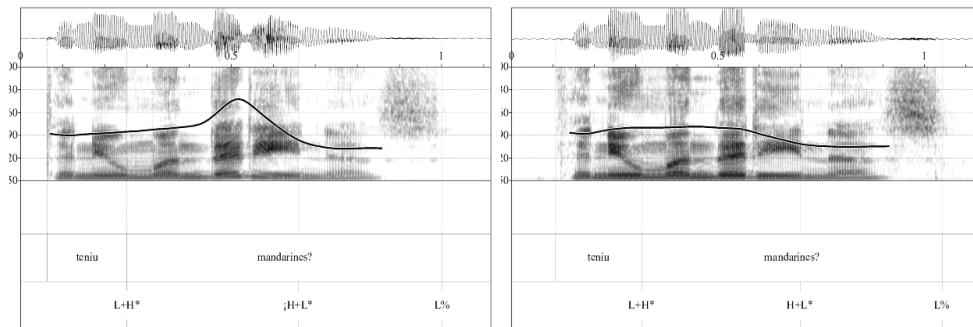

Figura 11. Transcripció ortogràfica, tonal, oscil·lograma i contorn d'fo de la interrogativa absoluta informativa (esquerra) i confirmatòria (dreta) *Teniu mandarines?* produïda per una parlant de mallorquí

La figura 12 cartografia els resultats obtinguts per a la pregunta confirmatòria en les 70 localitats enquestades. Un dels resultats més clars en aquest mapa és que molts dels dialectes que fan servir la interrogativa ascendent per a la pregunta informativa poden fer servir en canvi el contorn descendent (amb la partícula *que* o sense) per a les preguntes confirmatòries. Si comparem el mapa de la figura 12 amb el de la figura 9 (interrogativa informativa) veiem que tant en català central com en català central septentrional hi ha una tendència clara a produir les confirmatòries amb un patró entonatiu descendent. Aquests resultats coincideixen amb l'estudi de producció de les preguntes confirmatòries de Vanrell *et alii* (2010). Pel que fa al rossellonès i el valencià, només el 20-25% de les poblacions han produït les preguntes confirmatòries amb un patró entonatiu descendent. No obstant això, també podem dir que l'ús del patró descendent no és possible amb les preguntes informatives, mentre que es pot fer servir per a marcar les frases confirmatòries. Per altra banda, també és molt interessant de remarcar que hi ha una diferència clara entre les preguntes informatives i confirmatòries en mallorquí i en menorquí, com es pot veure comparant els dos mapes (vg. figura 2 vs. figura 9).

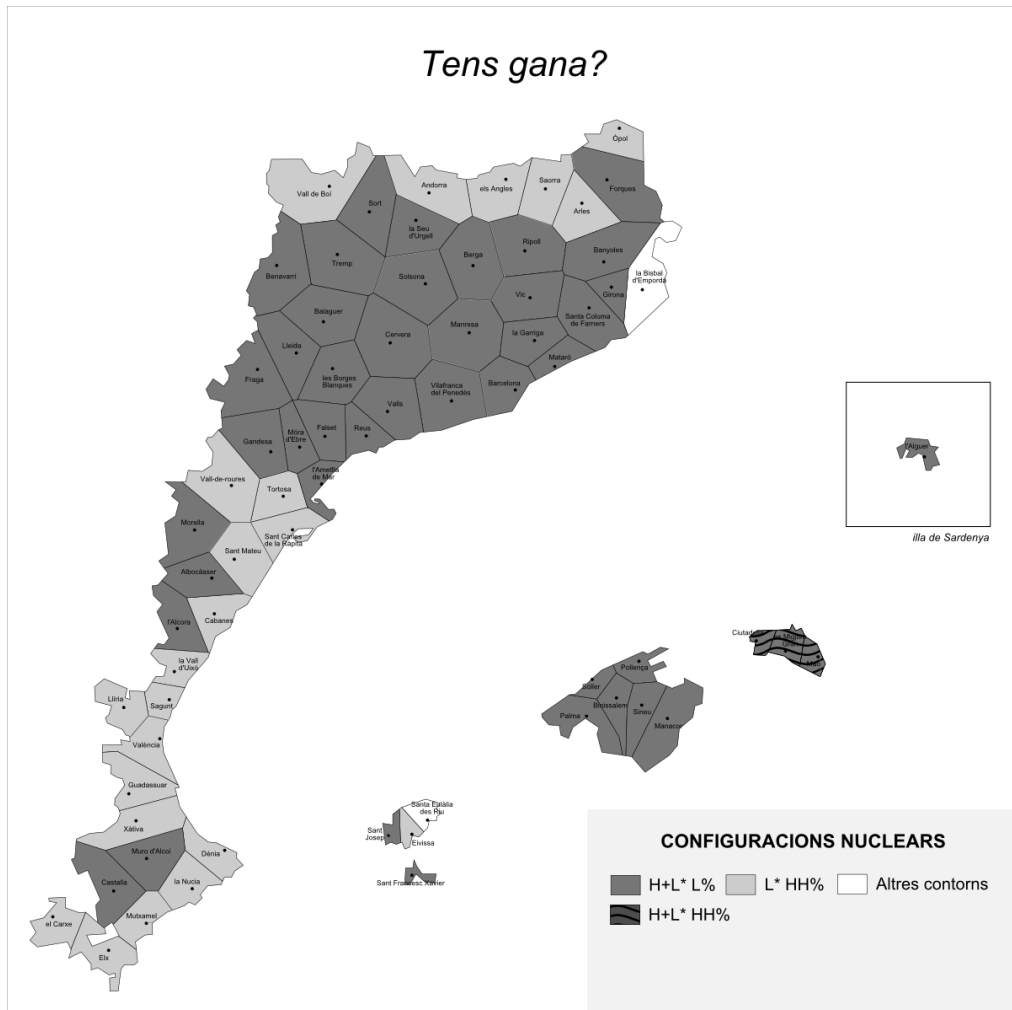

Figura 12. Mapa en què apareixen els resultats obtinguts a l'Atlas per a les interrogatives que demanen confirmació del tipus *Tens gana?* (vg. la figura 3 per a la interpretació de les etiquetes tonals)

Els resultats de les enquestes i la figura 12 ens mostren com actualment el patró entonatiu de la interrogativa confirmatòria és descendent en la major part del domini. Dit d'una altra manera, els dialectes que tenen l'entonació ascendent per a les

preguntes informatives poden fer servir l'entonació descendent per a les preguntes confirmatòries; i, en aquells dialectes en els quals la interrogativa informativa també és descendent, s'han trobat altres mecanismes entonatius (tons associats a la síl·laba pretònica, tons de frontera, etc.) de distinció entre les dues interpretacions. Aquest fet reforça la hipòtesi presentada segons la qual el patró entonatiu de les interrogatives històricament comú a tot el domini lingüístic és l'entonació descendent, compartida tant per la interrogativa confirmatòria (produïda amb *que* inicial opcional) com per la interrogativa informativa.

Per a valorar aquesta hipòtesi, caldria investigar mitjançant textos antics i més moderns l'evolució de les construccions interrogatives confirmatòries encapçalades amb la partícula *que* en els diferents dialectes. Ara per ara, en el corpus estudiat per Villalba (en premsa), fins al segle XVI, no s'ha trobat cap cas d'interrogativa amb *que*. Sembla doncs que és un tipus de construcció interrogativa relativament moderna i absent en català antic.

5. CONCLUSIONS

En aquest article hem fet una breu descripció del web de l'*Atles interactiu de l'entonació del català* i dels materials en àudio i en vídeo que conté per a l'estudi de la prosòdia i l'entonació dels dialectes catalans. En la part central de l'article hem posat de relleu com les dades de l'*Atles* ens permeten iniciar el traçat de les isoglosses prosòdiques de la llengua catalana. Hem cartografiat els primers resultats geoprosòdics que s'han obtingut a partir de l'anàlisi de quatre tipus de patrons entonatius de l'*Atles*: les oracions declaratives neutres, les declaratives d'obvietat, les preguntes informatives i les preguntes confirmatòries. Els contorns entonatius dels dos tipus primers d'oracions tenen el mateix patró general a tot el domini dialectal. En canvi, els resultats de les interrogatives informatives de la figura 9 mostren una gran partició dialectal entre zones que fan la interrogativa informativa ascendent (rossellonès, central septentrional i valencià) i els que la fan descendent (els dialectes nord-occidental, mallorquí, alguerès, i també part de l'oriental peninsular). Hem avançat la hipòtesi que el darrer grup de dialectes podria reflectir una entonació general arcaica present a tot el domini, i que el català central i el valencià presentarien evolucions posteriors. Per altra banda, les preguntes confirmatòries es diferencien de les preguntes informatives en el fet que les

preguntes confirmatòries tenen més tendència a fer servir el patró descendent. En els dialectes que usen el patró ascendent els parlants poden fer servir el patró descendent per a les preguntes confirmatòries, i en els dialectes que usen el patró descendent, aquest tipus de preguntes confirmatòries es distingeixen per altres trets entonatius.

Hem de dir, finalment, que aquest estudi és part d'un projecte més ampli que pretén impulsar l'anàlisi de la variació dialectal de manera transversal, això és, comparar l'entonació que tenen diferents tipus d'oracions com declaratives, interrogatives absolutes, parcials i reiteratives, precís i ordres, i vocatius amb matisos semanticopragmàtics diferents. Una passa important d'aquest projecte serà la de cartografiar els resultats d'aquest estudi transversal amb el traçat de les isoglosses prosòdiques corresponents, que també ens permetran fer hipòtesis sobre l'evolució històrica dels aspectes prosòdics.

PILAR PRIETO

Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats

Universitat Pompeu Fabra

TERESA CABRÉ

Universitat Autònoma de Barcelona

MARIA DEL MAR VANRELL

Universitat Pompeu Fabra

Universitat Autònoma de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANDERSON, A., M. BADER, E. G. BARD, E. BOYLE, G. DOHERTY, S. GARROD, S. ISARD, J. KOWTKO, J. MACALLISTER, J. MILLER, C. SOTILLO, H. THOMPSON & R. WINER (1991) «The HCRC Map Task Corpus», *Language and Speech*, 34 (4), pp. 351-366.
- ASTRUC, L. (2005) «The intonation of extra-sentential elements in Catalan and English», tesi doctoral, University of Cambridge.
- BARNILS, P. (1916) «De l'entonació en els nostres dialectes», *Butlletí de Dialectologia Catalana*, IV, pp. 11-14.
- BONET, E. (1984) «Aproximació a l'entonació del català», tesi de llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona.

- (1986) «L'entonació de les formes interrogatives en barceloní», *Els Marges*, 33, pp. 103-117.
- CARLETTA, J., A. ISARD, S. ISARD, J. KOWTKO & G. DOHERTY-SNEDDON (1996) «HCRC dialogue structure coding manual». [<http://www.hcrc.ed.ac.uk/publications/tr-82.ps.gz>]
- CRESPO-SENDRA, V. (2008) «L'entonació de les oracions interrogatives absolutes en valencià», treball de recerca, Universitat Autònoma de Barcelona.
- ESCANDELL-VIDAL, V. (1993) *Introducción a la pragmática*, Madrid, Ánthropos.
- ESTEBAS-VILAPLANA, E. (2000) «The use and realisation of accentual focus in Central Catalan with a comparison to English», tesi doctoral, University College London.
- ESTEBAS-VILAPLANA, E. & P. PRIETO (2008) «La notación prosódica en español. Una revisión del Sp_ToBI», *Estudios de Fonética Experimental*, xvii, pp. 263-283.
- FONT, D. (2007) *L'entonació del català*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GRICE, M. & M. SAVINO (1997) «Can pitch accent type convey information status in yes-no-questions?», dins K. Alter, H. Pirker & W. Finkler (eds.), *Proceedings of the ACL97 Workshop on Concept-to-Speech Generation Systems*, Universidad Nacional de Educación a Distancia, Madrid, Spain, pp. 29-38.
- (2003a) «Question type and information structure in Italian», *Proceedings of Prosodic Interface*, 2003, Nantes, France.
- (2003b) «Map Tasks in Italian: Asking questions about Given, Accessible and New Information», *Catalan Journal of Linguistics*, 2, pp. 153-180.
- MARTÍNEZ-CELDRÁN, E., M. FERNÁNDEZ-PLANAS & J. CARRERA (2005) «Diferències dialectals del català a partir de les oracions interrogatives absolutes amb 'que'», *Estudios de Fonética Experimental*, xiv, pp. 327-355.
- MARTÍNEZ-CELDRÁN, E., A. M. FERNÁNDEZ-PLANAS, L. AGUILAR, L. CARRERA-SABATÉ, L. ROMERA-BARRIOS, V. SALCIOLI-GUIDI, D. SZMIDT, S. LABRAÑA, M. CABRERA & E. VALLS (2008) «Estudio de la entonación del catalán hablado en la ciudad de l'Alguer (Cerdeña) en el marco de AMPERCAT», dins A. Pamies, M.C. Amorós & J.M. Pazos (eds.), *Language Design* (Special Issue, 2), pp. 119-128.
- MASSANELL, M. & J. VENY (2002) *Dialectologia catalana*, Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya.
- MASCARÓ I PONS, I. (1986) «Introducció a l'entonació dialectal catalana», *Randa*, 22, pp. 5-38.

- (1987) «Ciutadella-Maó. Greu vs. agut en dos parlars menorquins. Plantejament de la qüestió», *Randa*, 21, pp. 197-211.
- NAVARRO TOMÁS, T. (1944) *Manual de entonación española*, Madrid, Guadarrama.
- PAYÀ, M. & M. M. VANRELL (2005) «Yes-no questions and echo-questions intonation in Majorcan and Minorcan Catalan», pòster presentat a Phonetics and Phonology in Iberia, Barcelona.
- PRIETO, P. (1995) «Aproximació als contorns entonatius del català central», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 19, pp. 161-186.
- (1997) «Prosodic Manifestation of Syntactic Structure in Catalan», dins Fernando Martínez-Gil & Alfonso Morales-Front (eds.), *Issues in the Phonology of the Iberian Languages*, Washington D. C., Georgetown University Press, pp. 179-199.
- (2001) «L'entonació dialectal del català: el cas de les frases interrogatives absolutes», dins August Bover, Maria-Rosa Lloret & Mercè Vidal-Tibbits (eds.), *Actes del Novè Col·loqui de la North American Catalan Society*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 347-377.
- (2002a) «Entonació», dins Joan Solà *et alii* (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Edicions 62, pp. 393-462.
- (2002b) *Entonació. Models, teoria, mètodes*, Ariel, Barcelona.
- (en premsa) «The Intonational Phonology of Catalan», dins Sun-Ah Jun (ed.), *Prosodic Typology 2*, Oxford, Oxford University Press.
- PRIETO, P. & M. M. VANRELL (2006) «Sobre alguns contrastos fonològics en l'entonació del català», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 41, pp. 43-70.
- PRIETO, P., T. CABRÉ & M. M. VANRELL (2009) «El projecte de l'Atlas interactiu de l'entonació del català: el cas de l'Alguer», *Insula*, 6, pp. 133-162.
- PRIETO, P. & T. CABRÉ, coords. (2008) *Atlas interactiu de l'entonació del català*. [<http://prosodia.upf.edu/atlesentonacio/>]
- PRIETO, P. & M. A. PRADILLA (2002) «Variación entonativa catalana: catalán central versus tortosino», *Actas del II Congreso de Fonética Experimental*, Sevilla, Laboratorio de Fonética, Facultad de Filología, Universidad de Sevilla, pp. 291-295.
- PRIETO, P. & G. RIGAU (2007) «The Syntax-Prosody Interface: Catalan interrogative sentences headed by que», *Journal of Portuguese Linguistics*, 6-2, pp. 29-59.
- PRIETO, P. & R. SICHEL, coords. (2007) *Atlas interactiu de l'intonacion de l'occitan*. [<http://prosodia.uab.cat/atlasintonacion/index.html>]

- RECASENS, D. (1977) «Aproximació a les cadències tonals del català», *Anuario de Filología*, 3, pp. 509-516.
- (1991) *Fonètica descriptiva del català. Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SALCIOLI GUIDI, V. (1988a) «Estudio fonético-experimental de la entonación interrogativa catalana», *Estudios de Fonética Experimental*, III, pp. 37-70.
- (1988b) «La entonación: estudio fonético-experimental de la entonación interrogativa catalana», tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- SANTOS, A. L. & A. I. MATA (2008) «Between form and meaning: using intonation cues to identify confirmation-seeking requests», *Third TIE Conference on Tone and Intonation*, Lisboa, Universidade de Lisboa, 15-17 de setembre del 2008.
- SIMONET, M. (2008) «Language contact in Majorca: an experimental sociophonetic approach», tesi doctoral, University of Illinois at Urbana-Champaign.
- (2009) «Nuclear pitch accents in Majorcan Catalan declaratives: Phonetics, phonology, diachrony», *Studies in Hispanic and Lusophone Linguistics*, 2 (1), pp. 77-115.
- VANRELL, M.M. (2006) «A tonal scaling contrast in Majorcan Catalan interrogatives», *Journal of Portuguese Linguistics*, 5/6, pp. 147-178.
- VANRELL, M. M., I. MASCARÓ, P. PRIETO & F. TORRES-TAMARIT (2010) «Preguntar per saber i preguntar per confirmar: l'entonació de les interrogatives absolutes informatives i confirmatòries en català central i balear», *Randa*, 64, pp. 77-95.
- VENY, J. (1986) *Introducció a la dialectologia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- VILLALBA, X. (en premsa) «La modalitat oracional (I): Les construccions interrogatives i exclamatives», dins Manuel Pérez Saldanya & Josep Martines (eds.), *Gramàtica del Català Antic*.
- VIRGILI I BLANQUET, V. (1971) «Notas sobre entonación catalana», *Archivum*, XXI, pp. 359-377.